

Obsah

1 Úvod.....	3
2 Príprava dokumentov.....	4
2.1 Repräsentácia dokumentu.....	4
2.1.1 Booleovský model.....	4
2.1.2 Multimnožinový model.....	4
2.1.3 Vektorový model.....	5
2.2 Techniky zlepšovania repräsentácie dokumentov.....	6
2.2.1 Transformácia na korene slov.....	6
2.2.2 Vynechávanie stop slov.....	7
2.2.3 Normalizácia dĺžky dokumentu.....	8
2.2.4 Váhovanie slov podľa logických častí dokumentu.....	8
2.3 Postup prípravy dokumentov.....	9
3 Zhlučovanie dokumentov.....	10
3.1 EM algoritmus.....	10
3.2 Aspektový model.....	12
3.3 Zohľadnenie odkazov medzi dokumentami.....	13
4 Špecifikácia požiadaviek.....	15
5 Návrh riešenia.....	16
5.1 Zberač.....	16
5.2 Transformačný modul.....	16
5.3 Zhlučovací modul.....	16
5.4 Implementačné prostredia.....	16
6 Opis riešenia.....	17
6.1 Zber a transformácia dát.....	17

6.2 Úprava dát pre experimenty.....	17
6.3 Zhlukovanie.....	18
7 Výsledky experimentov.....	19
7.1 Priebeh maximalizácie vierohodnosti modelu.....	19
7.2 Zmeny počtu hľadaných aspektov.....	20
7.3 Kumulatívna entropia ako metrika kvality zhľukovania.....	22
7.4 EM verzus K-means algoritmus.....	24
7.5 Vybrané zaujímavosti z výsledkov zhľukovania.....	24
8 Zhodnotenie.....	26
9 Možnosti rozšírenia.....	26
10 Použitá literatúra	28
11 Príloha A - Technická dokumentácia.....	29
11.1 Dátové štruktúry.....	29
11.2 Zberač.....	31
11.3 Transformačný modul.....	32
11.4 Implementácia EM algoritmu.....	33
11.5 Popis funkcií v prostredí R.....	33
11.5.1 Funkcie na získavanie a prípravu dát.....	33
11.5.2 Funkcie na zhľukovanie.....	34
11.5.3 Funkcie na analýzu výsledkov.....	34
12 Príloha B – Vybrané výsledky zhľukovania.....	35
13 Príloha C - Obsah priloženého CD.....	36

1 Úvod

Hlavným zdrojom informácii je v súčasnosti pre človeka bez pochyby Internet. Ten je okrem iného tvorený úžasným množstvom hypertextových dokumentov – dokumentov s odkazmi na iné dokumenty. Toto obrovské úložisko informácii je však tak málo organizované, že sa stáva pre človeka hľadajúceho konkrétne informácie takmer nepoužiteľné. Logicky teda vzniká požiadavka tento chaotický systém zorganizovať a to najlepšie automaticky.

Klastrovaním alebo zhlukovaním vo všeobecnosti rozumieme hľadanie skupín objektov s podobnými vlastnosťami. Táto práca sa obmedzuje len na zhlukovanie dokumentov, ktoré majú podobný význam. O dokumentoch s rovnakých významom hovoríme, že patria do rovnakých tém. Identifikácia tém sa však z automatizačného hľadiska môže zdať ako veľmi problematická. Pochopenie súvislostí medzi slovami a dokumentami naozaj nie je ľahko algoritmizovateľná úloha. Jednej z techník ako takéto témy však identifikovať sa venuje aj táto práca. Ide konkrétne o pravdepodobnostnú latentnú sémantickú analýzu, ktorá v praxi dosahuje dobré výsledky. Na základe tém je potom neskôr možné dokumenty zoradiť do skupín s podobným významom.

Cieľom tejto práce je vytvoriť softvérový balík na automatické zhlukovanie hypertextových dokumentov. Tento balík potom potrebné overiť na netriviálnej množine dát, za ktorú bola zvolená časť voľne dostupnej, celosvetovej encyklopédie Wikipedia.

2 Príprava dokumentov

2.1 Repräsentácia dokumentu

Algoritmy pre spracovávanie dokumentov, vyhľadávanie v nich, automatickú klasifikáciu či zhľukovanie používajú rôzne reprezentácie dokumentov. Táto kapitola opisuje reprezentácie dokumentov, ktoré predstavujú v súčasnosti základ pre problematiku automatického spracovania textov.

Repräsentáciu dokumentov najčastejšie tvoria jednotlivé slová vyskytujúce sa v danom dokumente. Tie sú vybrané buď človekom alebo automaticky. Pre každý dokument sa však vytvorí množina slov, ktorá ho reprezentuje, pričom jednotlivé slová nazývame reprezentantmi dokumentu. Množina všetkých slov všetkých dokumentov sa nazýva **slovník**.

2.1.1 Booleovský model

Asi najjednoduchším spôsobom reprezentácie dokumentu je práve booleovský model. Dokument je v ňom reprezentovaný ako vektor jednotiek a núl a každej pozícií v tomto vektore zodpovedá jedno slovo slovníka. Ak je teda vo vektore jednotka, znamená to, že sa zodpovedajúce slovo v slovníku v dokumente nachádza. Naopak, ak je vo vektore nula, dané slovo sa v dokumente nenachádza.

2.1.2 Multimnožinový model

Zrejým nedostatkom booleovského modelu je práve to, že nezohľadňuje frekvenciu výskytu slov v danom dokumente. Je totiž jasné, že dokument, v ktorom sa nejaké slovo vyskytuje veľa krát, bude lepším reprezentantom dokumentu ako slovo, ktoré sa v ňom vyskytuje iba raz. Dôsledkom tohto zjednodušenia môže byť nedostatočne presná reprezentácia dokumentu.

Tento problém sa snaží riešiť reprezentácia zvaná multimnožina slov, v ktorej nie je dokument reprezentovaný iba binárne zakódovanou prítomnosťou a absenciou slov zo slovníka, ale vektorom prirodzených čísel. Tieto čísla vyjadrujú počet výskytov (frekvenciu) slova v danom dokumente. Ak je teda vo vektore napríklad číslo päť, znamená to, že zodpovedajúce slovo zo slovníka sa v dokumente nachádza práve päť krát.

2.1.3 Vektorový model

Ani predchádzajúci model však nie je vždy úplne vhodný. Predpokladá sa v ňom totiž, že každé slovo má rovnaký podiel na reprezentácii dokumentu. Toto však vo všeobecnosti nemusí byť pravda. Je to spôsobené tým, že slovo, ktoré sa nachádza iba v jednom dokumente, je určite lepším reprezentantom dokumentu ako slovo, ktoré sa nachádza vo všetkých dokumentoch. V konečnom dôsledku to znamená, že slovo, ktoré sa nachádza vo všetkých dokumentoch, reprezentuje každý dokument rovnako a preto nemá z hľadiska reprezentácie jedného konkrétneho dokumentu žiadnu váhu¹.

Najjednoduchším riešením tohto problému je započítať do váhy slova v dokumente aj jeho váhu v rámci celého slovníka.

Nech $K=(k_1, k_2, \dots, k_n)$ je slovník všetkých slov. Potom dokument d_i môžeme reprezentovať ako vektor váh $W_i=(w_{i1}, w_{i2}, \dots, w_{in})$, ktoré zodpovedajú jednotlivým slovám z množiny K . Pričom

$$w_{ij}=tf(i, j) \cdot idf(j) \quad (1)$$

Kde $tf(i, j)$ je frekvencia slova k_j v dokumente d_i a $idf(j)$ je inverzná frekvencia slova k_j v dokumentoch. [1]

Spôsobov, ako vypočítať idf existuje mnoho², preto spomeňme len najpoužívanejší z nich.

$$idf(j)=\log\left(\frac{N}{df(j)}\right) \quad (2)$$

kde N je počet všetkých dokumentov a $df(j)$ je počet dokumentov, v ktorých sa vyskytuje slovo k_j . [2]

Treba tiež zdôrazniť fakt, že pri každej z týchto reprezentácií sa úplne zanedbáva poradie slov, pretože ide v podstate vždy len o množiny výskytov slov v dokumentoch bez ohľadu na to, či už sú váhované alebo nie. Napriek tomuto na prvý pohľad zdanlivo zásadnému zjednodušeniu sa takáto reprezentácia dokumentov v konkrétnych aplikáciach klasifikácie či

1 V teórii kódovania sa môžete stretnúť aj s pojmom *informačný zisk*.

2 Vo všeobecnosti tf patrí medzi tzv. spôsoby lokálneho váhovania a idf medzi spôsoby globálneho váhovania. [3]

vyhľadávania dokumentov podľa významu ukazuje ako postačujúca. Spätne teda môžeme tvrdiť, že na význam (sémantiku) dokumentu má hlavný vplyv množina slov dokumentu a ich poradie je až druhoradé.

2.2 Techniky zlepšovania reprezentácie dokumentov

Táto kapitola obsahuje ďalšie techniky, ktoré sa používajú na zlepšenie kvality reprezentácie dokumentov.

2.2.1 Transformácia na korene slov

Vo väčšine jazykov môžu mať slová rôzne prípony, čiže viacero tvarov. Málokedy však majú slová v rôznych tvaroch naozaj rôzny význam. Ukazuje sa, že tieto rôzne tvary majú približne rovnakú váhu reprezentácie v dokumentoch.

Toto tvrdenie sa dá demonštrovať na jednoduchom príklade. Zoberme dva dokumenty, ktoré budú predstavovať dve jednoduché vety.

Petrova čiapka je zelená. Peter má zelenú čiapku.

V oboch týchto vetách sa hovorí o fakte, že Peter má zelenú čiapku. Ak by sme však reprezentovali tieto vety klasickým spôsobom, dostali by slovník s ôsmimi rôznymi slovami a tak osem rôznych reprezentantov.

$$K_1 = (\text{Petrova}, \text{čiapka}, \text{je}, \text{zelená}, \text{Peter}, \text{má}, \text{zelenú}, \text{čiapku})$$

Pričom reprezentácia v booleovskom modeli bude:

$$V_1 = (1, 1, 1, 1, 0, 0, 0, 0) \text{ a } V_2 = (0, 0, 0, 0, 1, 1, 1, 1)$$

Ak však slová, ktoré sú v inom tvare, budeme pokladať za jedného reprezentanta, dostaneme reprezentantov len päť. Reprezentácia viet v tomto modeli bude nasledovná:

$$K_2 = (\text{Peter}, \text{čiapka}, \text{je}, \text{zelená}, \text{má})$$

$$W_1 = (1, 1, 1, 1, 0) \text{ a } W_2 = (1, 1, 0, 1, 1)$$

Z vektorov W_1 a W_2 je zrejmé, že táto reprezentácia lepšie vystihuje význam vety. Obe vety hovoria v podstate o tom istom a aj ich váhové vektory sa líšia³ minimálne.

3 Existujú rôzne metriky pre porovnávanie podobnosti vektorov. Napríklad vzdialenosti Manhattan, Minkovski alebo kosínusová podobnosť.

Je veľmi výhodné považovať takéto rôzne tvary slov za jedného reprezentanta dokumentu. Reprezentácia sa tak dostáva bližšie k pravému významu dokumentu a nerozlišuje dokumenty zbytočne, podľa toho v akom tvare sa slová nachádzajú. Ďalšou výhodou je zníženie počtu reprezentantov v slovníku.

Jedným z najznámejších spôsobov ako prakticky realizovať nezávislosť na tvare slova je takzvaná transformácia na korene slov (angl. *stemming*⁴). Každé slovo dokumentu je pred pridaním do slovníka transformované na koreň (napríklad Porterovým algoritmom [4]) a až takýto koreň slova potom predstavuje reprezentanta dokumentu.

Jedným z problémov, ktorý sa však takýmto spôsobom nepodarí riešiť, je takzvaná **synonymita** slov. Ide o to, že viaceré slová môžu mať rovnaký význam, avšak nelíšia sa iba tvarom slova, ale môže ísť o úplne odlišné slová, napríklad *mať* a *vlastniť*. Problém vzniká ten istý, opäť budú v slovníku dvaja rôzni reprezentanti, ktorí menia význam dokumentov len minimálne.

2.2.2 Vynechávanie stop slov

Jazyky obsahujú veľa slov, ktoré z hľadiska významu dokumentu nemajú takmer žiadnu reprezentatívnu váhu. Ide najmä o predložky, spojky, zvrtné zámená, atď. Takéto slová nazývame stop slová.

Je vhodné takéto slová odstrániť zo slovníka, pretože ak pre reprezentáciu významu dokumentu nemajú takmer žiadnu váhu, sú prakticky zbytočné. Keby však bola k dispozícii dostatočne veľká množina dokumentov, tak by takéto slová mali mať teoreticky veľmi nízke $idf(j)$ (vzťah 2).

Keďže množina stop slov je pre jeden jazyk skoro fixná, je z praktického hľadiska vhodné tieto slová zo slovníka odstrániť automaticky a nezapočítavať ich tak do reprezentácie dokumentu.

Množiny stop slov pre rôzne jazyky sú väčšinou voľne dostupné na Internete.

4 *Stem* síce v angličtine znamená koreň alebo kmeň, ale v praxi ide väčšinou len o identifikátor, ktorý nemusí mať pre človeka žiadny význam. Naproti tomu existuje technika *lemmatization*, ktorá sa zaoberá hľadaním základného tvaru slova (prvý pád, jednotné číslo).

2.2.3 Normalizácia dĺžky dokumentu

Ďalším problémom, ktorý vzniká pri reprezentácii dokumentov, je zohľadnenie dĺžky dokumentu. Je zrejmé, že ak sa v dvoch rôznych dokumentoch nachádza nejaké slovo napríklad desať krát, tak väčší význam má toto slovo pre ten kratší z nich. Riešením tohto problému je normalizácia dĺžky dokumentu. Asi najtriviálnejší spôsob ako to dosiahnuť je vydeliť funkciu $tf(i, j)$ celkovým počtom slov v danom dokumente. Pre novú funkciu teda platí:

$$tf(i, j)' = \frac{tf(i, j)}{\sum_{j'=1}^n tf(i, j')} \quad (3)$$

Existujú aj iné sofistikovanejšie metódy, založené napríklad na počítaní unikátnych reprezentantov dokumentu či maximálnu frekvenciu reprezentantov v dokumente [5].

2.2.4 Váhovanie slov podľa logických častí dokumentu

Dokumenty ako také sú len zriedkavo úplne neštruktúrované. Väčšinou sú rozdelené na isté logické časti.

Zoberme ako príklad vedecké práce, ktoré vo všeobecnosti obsahujú nadpis, abstrakt, samotné telo práce a bibliografické odkazy. Je rozumné predpokladať, že každá z týchto častí má inú váhu, vzhľadom na význam dokumentu. Slová nachádzajúce sa v nadpise budú mať logicky oveľa väčší význam ako napríklad slová v bibliografických odkazoch.

Taktiež značkovací jazyk HTML obsahuje značky (angl. *tags*), ktoré do istej miery definujú logickú štruktúru dokumentu. Obsahuje značky pre nadpisy (`title`, `h1`, `h2`, `h3`, ..., `h6`), citácie (`cite`, `blockquote`), rôzne úrovne zdôraznenia textu (`strong`, `em`) a iné.

Lepšiu reprezentáciu významu dokumentu môžeme potom získať tak, že pre každú takúto logickú časť dokumentu určíme koeficient, ktorým sa vynásobí pôvodná hodnota $tf(i, j)$. Môžeme tak priradiť napríklad väčšiu váhu slovám v nadpisoch ako slovám v bibliografických odkazoch. Koeficienty pre logické časti dokumentu sa určujú väčšinou empiricky.

2.3 Postup prípravy dokumentov

Táto kapitola zhŕňa postup prípravy dokumentov pre ďalšie spracovanie, ktorá sa skladá z týchto dvoch fáz:

1. fáza filtrácie
2. fáza ohodnotenia

Vo prvej fáze sú najskôr z dokumentu odstránené interpunkčné znamienka ako bodky, čiarky, bodkočiarky a pomlčky. Zároveň sa všetky veľké písmená prevedú na malé písmená a dokument sa rozdelí na slová. Proces rozdelenia dokumentu na slová sa nazýva **tokenizácia**. Z týchto slov sa následne vynechajú tie, ktoré sú v množine stop slov. Ostatné slová sa prevedú na korene. Takáto množina reprezentantov (koreňov slov) dokumentu prechádza do druhej fázy.

Vo fáze ohodnotenia sa vytvára váhový vektor dokumentu. Najprv sa vypočítajú frekvencie slov v dokumentoch, kde treba brať v úvahu aj koeficient logickej časti dokumentu, v ktorej sa daný reprezentant nachádza. Následne je vykonaná normalizácia dĺžky dokumentu, ktorá tieto koeficienty finálne upraví. Takýto váhový vektor je potom uložený pre ďalšie spracovanie.

3 Zhlukovanie dokumentov

Pod zhľukovaním alebo klastrovaním všeobecne rozumieme hľadanie skupín objektov s podobnými charakteristikami. Aplikované na opisovanú problematiku dokumentov to znamená hľadanie skupín dokumentov s podobným významom. Zhľukovanie má veľký význam pri automatickej kategorizácii či vyhľadávaní podobných dokumentov.

V tejto kapitole je opísaný jeden zo štatistických modelov zvaný **aspektový model**. Parametre tohto modelu je však potrebné určiť iteračným algoritmom maximalizácie vierohodnosti zvaným **EM algoritmus**, ktorý popisuje prvá časť tejto kapitoly. Pomocou takto získaných parametrov je následne možné rôzne spracovať, pričom jednou z možností je samotné zhľukovanie.

3.1 EM algoritmus

Nech θ sú také hodnoty parametrov, pre ktoré model maximalizuje $P(X|\theta) = \prod_x p(x|\theta)$. Pre odhad hodnôt θ sa zvykne zavádzať funkcia logaritmickej vierohodnosti

$$L(\theta) = \ln P(X|\theta) \quad (4)$$

EM algoritmus je iteratívna procedúra pre maximalizáciu tejto vierohodnosti. Nech po n -tej iterácii je aktuálny odhad parametrov θ_n . Hľadáme teda také parametre, ktoré maximalizujú funkciu $L(\theta)$. Musí teda platiť, že

$$L(\theta) > L(\theta_n) \quad (5)$$

Čiže vlastne hľadáme také parametre θ , ktoré maximalizujú rozdiel

$$L(\theta) - L(\theta_n) = \ln P(X|\theta) - \ln P(X|\theta_n) \quad (6)$$

EM algoritmus v tomto momente zavádza do modelu skryté premenné Z tak, aby sa uľahčila maximalizácia funkcie vierohodnosti. Pre pravdepodobnosť $P(X|\theta)$ teda platí

$$P(X|\theta) = \sum_{z \in Z} P(X|z, \theta) P(z|\theta) \quad (7)$$

Vzťah 6 je potom možné prepísať ako

$$L(\theta) - L(\theta_n) = \ln \sum_{z \in Z} P(X|z, \theta) P(z|\theta) - \ln P(X|\theta_n) \quad (8)$$

Za pomoci Jensenovej nerovnosti

$$\ln \sum_{i=1}^n \lambda_i x_i \geq \sum_{i=1}^n \lambda_i \ln x_i \quad (9)$$

kde pre konštanty $\lambda_i \geq 0$ platí

$$\sum_{i=1}^n \lambda_i = 1 \quad (10)$$

a po dosadení $\lambda_z = P(z|X, \theta_n)$ dostávame

$$L(\theta) - L(\theta_n) \geq P(z|X, \theta_n) \ln \frac{P(X|z, \theta) P(z|\theta)}{P(z|X, \theta_n) P(X|\theta_n)} = \Delta(\theta|\theta_n) \quad (11)$$

Parametre θ_{n+1} v ďalšej iterácii majú maximalizovať tento rozdiel, čo znamená

$$\theta_{n+1} = \arg \max_{\theta} \left\{ L(\theta_n) + \sum_{z \in Z} P(z|X, \theta_n) \ln \frac{P(X|z, \theta) P(z|\theta)}{P(z|X, \theta_n) P(X|\theta_n)} \right\} \quad (12)$$

z čoho po úprave dostávame

$$\theta_{n+1} = \arg \max_{\theta} \left\{ \sum_{z \in Z} P(z|X, \theta_n) \ln (P(X|z, \theta) P(z|\theta)) \right\} \quad (13)$$

Tento algoritmus teda pracuje v nasledovných dvoch krokoch.

V prvom kroku (E-krok) sa vypočítajú očakávané hodnoty skrytých premenných $P(z|X, \theta_n)$ pomocou dát X a aktuálnych parametrov θ_n . Tieto hodnoty sa väčšinou vypočítajú pomocou Bayesovho pravidla nasledovne

$$P(z|X, \theta_n) = \frac{P(z|\theta_n) P(X|z, \theta_n)}{\sum_{z \in Z} P(z|\theta_n) P(X|z, \theta_n)} \quad (14)$$

V druhom kroku (M-krok) sa vypočítajú také parametre θ_{n+1} , ktoré maximalizujú logaritmicke funkciu vierohodnosti pomocou dát X a očakávaných skrytých premenných $P(z|X, \theta_n)$.

Každá iterácia tohto algoritmu zvyšuje hodnotu vierohodnosti, takže zaručené je iba

dosiahnutie jej lokálneho maxima [6].

3.2 Aspektový model

Tento model je východiskom pre **pravdepodobnostnú latentnú sémantickú analýzu**.

Nech N_{ij} je frekvencia slova t_i v dokumente d_j , potom predikovaná pravdepodobnosť výskytu slova t_i v dokumente d_j je

$$P(t_i|d_j) = \sum_k P(t_i|z_k)P(z_k|d_j) \quad (15)$$

Kde $1 \leq k \leq K$ a z_k nazývame **faktor** alebo **aspekt**. Pričom musí platiť

$$\sum_i P(t_i|z_k) = 1 \quad (16)$$

pre všetky k a zároveň

$$\sum_k P(z_k|d_j) = 1 \quad (17)$$

pre všetky j .

Ako možno vidieť zo vzťahu 15, pravdepodobnosti výskytu slov v dokumentoch sú modelované zaujímavým spôsobom. Každé slovo t_i má určitú pravdepodobnosť výskytu $P(t_i|z_k)$ v latentnej triede z_k . Každá táto trieda má určitú pravdepodobnosť $P(z_k|d_j)$ výskytu v danom dokumente d_j . Tieto pravdepodobnosti vyjadrujú, do akej miery dané slovo popisuje určitý aspekt a do akej miery daný aspekt popisuje určitý dokument⁵.

Problém, ktorý vzniká, je spôsob výpočtu týchto pravdepodobností a na jeho riešenie je možné použiť práve EM algoritmus.

Ako funkciu vierohodnosti teda zoberme

$$L = \sum_{i,j} N_{ij} \log \sum_k P(t_i|z_k)P(z_k|d_j) \quad (18)$$

Pričom pre E-krok platí

$$P(z_k|t_i, d_j) = \frac{P(t_i|z_k)P(z_k|d_j)}{P(t_i|d_j)} \quad (19)$$

5 Tento model sa všeobecne používa na takzvané dyadické (dvojčlenné, párové) dáta. Nemusí teda v zásade vždy ísť len o výskyt slov v dokumente.

a pre M-krok

$$P(t_i|z_k) = \sum_j \frac{N_{ij}}{\sum_{i'} N_{i'j}} P(z_k|t_i, d_j) \quad (20)$$

$$P(z_k|d_j) \propto \sum_i \frac{N_{ij}}{\sum_{i'} N_{i'j}} P(z_k|t_i, d_j) \quad (21)$$

Po dostatočne veľkom počte iterácii dosiahne algoritmus lokálne maximum funkcie vierohodnosti [7].

Treba si uvedomiť, že počet aspektov je v skutočnosti oveľa menší ako počet slov v slovníku a pretože dokument je reprezentovaný len kombináciou týchto aspektov, musí nutne dôjsť ku kompresii. Ukazuje sa, že tieto aspekty odrážajú určité skryté závislosti medzi slovami ako aj dokumentami.

Aspekty môžeme pokladať za určité charakteristické črty dokumentu a slová, ktoré majú veľkú pravdepodobnosť $P(t_i|z_k)$, najlepšie popisujú práve túto črtu dokumentu. V aspektoch sa takto zhlukujú slová, ktoré majú najväčší vplyv na význam daného aspektu. Môžeme ich považovať za akési kľúčové slová daného aspektu. Na druhej strane aj ku každému dokumentu dokážeme určiť dominantný aspekt (t.j. ten s najväčšou pravdepodobnosťou $P(z_k|d_j)$). Takto vieme zaradiť dokumenty do kategórií a ide o jeden z najjednoduchších spôsobov zhlukovania dokumentov. Ďalším spôsobom môže byť porovnávanie podobnosti dokumentov na základe všetkých pravdepodobností aspektov. Ku každému dokumentu d_j najprv vytvoríme vektor $F_j = (P(z_1|d_j), P(z_2|d_j), \dots, P(z_k|d_j))$, ktorý potom porovnávame rôznymi metrikami, čím dokážeme určiť mieru podobnosti jednotlivých dokumentov.

3.3 Zohľadnenie odkazov medzi dokumentami

Väčšina hypertextových dokumentov neexistuje samostatne, ale sú navzájom poprepájané odkazmi. Tieto odkazy taktiež nesú určitú váhu vo význame dokumentu.

Nech A_{ij} je počet odkazov z dokumentu d_i na dokument d_j a naopak, potom môžeme analogicky k vzťahu 15 zdefinovať pravdepodobnosť toho, že dokument d_j odkazuje na dokument d_i .

$$P(c_i|d_j) = \sum_k P(c_i|z_k) P(z_k|d_j) \quad (22)$$

Po aplikovaní EM algoritmu je možné získať skryté závislosti v odkazovaní medzi dokumentami. Táto technika sa používa pre hľadanie autorít vzhľadom na daný dokument. Tieto dva spôsoby však možné spojiť do jedného modelu, ktorý bude zohľadňovať ako obsah dokumentu, tak aj odkazovanie medzi nimi. Základom pre toto je úprava funkcie maximálnej vierohodnosti na

$$L = \sum_j \left[\begin{aligned} & \alpha \sum_i \frac{N_{ij}}{\sum_{i'} N_{i'j}} \log \sum_k P(t_i|z_k) P(z_k|d_j) \\ & + (1-\alpha) \sum_{l'} \frac{A_{lj}}{\sum_{l'} A_{l'j}} \log \sum_k P(c_l|z_k) P(z_k|d_j) \end{aligned} \right] \quad (23)$$

kde α je relatívna váha slov voči odkazom dokumentu. Táto váha sa určuje experimentálne, pričom záleží od konkrétnej kolekcie dokumentov. Ukazuje sa, že vhodné hodnoty sú z intervalu (0.3, 0.5).

Pre E-krok sú pravdepodobnosti analogické vzťahu 19, ale pre M-krok je potrebné upraviť vzťah pre pravdepodobnosť $P(z_k|d_j)$, tak aby faktory odrážali aj skryté závislosti medzi odkazmi [7].

$$P(z_k|d_j) \propto \left[\begin{aligned} & \alpha \sum_i \frac{N_{ij}}{\sum_{i'} N_{i'j}} P(z_k|t_i, d_j) \\ & + (1-\alpha) \sum_{l'} \frac{A_{lj}}{\sum_{l'} A_{l'j}} P(z_k|c_l, d_j) \end{aligned} \right] \quad (24)$$

4 Špecifikácia požiadaviek

Cieľom tohto projektu je vytvoriť softvérový balík na automatické zhľukovanie hypertextových dokumentov, pričom tento balík treba overiť formou experimentov na netriviálnej množine dát. Vychádzajúc z analýz, zhľukovanie dokumentov prebieha vo viacerých fázach, pričom tieto dáta treba najprv vhodne transformovať a až potom zhľukovať.

Dáta, ktoré budeme spracovávať, je možné získať rôznymi spôsobmi. Dajú sa využiť existujúce predpripravené množiny dát alebo vytvoriť vlastná množina. Ako ideálny kandidát pre tvorbu vlastnej množiny sa javí celosvetová encyklopédia Wikipedia, ktorá je voľne dostupná na Internete. Obsahuje kvalitný, jednotne formátovaný obsah, ktorý je veľmi dobre previazaný odkazmi.

Softvérový balík sa bude skladať z troch hlavných častí:

- zberač, ktorý bude schopný zozbierať a uložiť dáta z daného zdroja (v našom prípade Wikipedia).
- transformačný modul, ktorý pripraví reprezentáciu dokumentov vhodnú pre zhľukovanie.
- zhľukovací modul, ktorý vykoná samotné zhľukovanie dokumentov.

5 Návrh riešenia

5.1 Zberač

Tento modul bude automaticky ukladať dáta stránok Wikipedie, pričom bude vyhľadávať odkazy v týchto stránkach a následne spracovávať aj tie. Takto bude pracovať, až kým nezíska vhodne veľkú a kvalitnú množinu dát. Tieto dáta bude ukladať v jednoduchej forme na pevný disk.

5.2 Transformačný modul

Tento modul bude mať niekoľko častí. Najprv bude potrebné urobiť extrakciu dát zo získaných stránok, čiže odfiltrovať dáta netýkajúce sa priamo obsahu dokumentu. Pôjde najmä rôzne navigačné prvky stránok. Keďže formát Wikipedie je pomerne jednotný, vidíme túto fázu ako jednoducho automatizovateľnú. Takto získané dokumenty je potrebné ešte raz filtrovať, aby sa odstránilo zbytočné formátovanie textov, avšak treba brať v úvahu, že niektoré logické časti dokumentu budú mať rôznu váhu a tieto časti vyznačiť. V tejto fáze bude taktiež vykonaná extrakcia odkazov medzi dokumentami.

Ďalšou časťou bude transformácia na váhový vektoru dokumentu. Najprv budú odstránené stop slová, potom Porterovým algoritmom ostatné slová transformované na koreň slova. Pri tejto transformácii sa súčasne vytvára slovník.

Bude tiež potrebné zvoliť váhy jednotlivých logických častí dokumentu, ako sú napríklad rôzne úrovne nadpisov a zohľadniť ich vo váhovom vektore dokumentu.

5.3 Zhlukovací modul

V tomto module bude implementovaný spomínaný aspektový model so zohľadnením odkazov medzi dokumentami. Následne sa vykoná samotné zhlukovanie niektorým z vhodných spôsobov: dominantný aspekt alebo K-means algoritmus.

5.4 Implementačné prostredia

Zberací a transformačný modul budú implementované v jazyku PHP, pričom ako úložisko dát bude použitá MySQL databáza. Samotné zhlukovanie bude realizované skriptom vo voľne dostupnom prostredí pre štatistické výpočty – R.

6 Opis riešenia

6.1 Zber a transformácia dát

Na zber dát z celosvetovej encyklopédie Wikipedia bolo vytvorených niekoľko skriptov v jazyku PHP. Zberací skript začal na hlavnej stránke anglickej verzie encyklopédie (<http://en.wikipedia.org/>) odkiaľ postupne prechádzal objavené odkazy a ukladal ich do databázy. Výsledkom tohto procesu vznikla tabuľka 150 000 odkazov identifikovaných unikátnou adresou (URL), z čoho k 4000 odkazom bol stiahnutý aj ich obsah. Ďalší skript zo získaných dokumentov vytvoril tabuľku previazania dokumentov odkazmi.

Z HTML kódu stiahnutých dokumentov boli najprv odstránené zbytočné informácie ako navigačné prvky, hlavička a pätička stránky. Z takto získaného obsahu dokumentu boli potom odstránené zbytočné znaky ako čiarky, bodky, pomlčky, zátvorky a iné. Následne boli vynechané všetky značky HTML okrem `title`, `h1` až `h6`, `strong`, `em`, `a`, ktoré sa používali na váhovanie logických častí dokumentu. Takto získaný text sa rozdelil na slová, ktoré boli upravené na koreň voľne dostupným PHP skriptom Porterovho stemmera. V tomto procese vznikol slovník koreňov slov a zároveň tabuľka výskytov týchto koreňov slova v dokumente. Ku každému výskytu slova bol navyše priradený aj zoznam HTML značiek, v ktorých sa slovo nachádza.

6.2 Úprava dát pre experimenty

Pre jednotlivé experimenty bolo zozbierané dáta potrebné väčšinou pripraviť. Vytvorili sme skripty, ktoré majú slúžiť na zjednodušenie načítavania dát z databázy, ich transformáciu do formátu vhodného pre jednotlivé zhlukovacie algoritmy.

Využitím naprogramovaných skriptov sa zozbierané dáta pripravovali nasledovne:

Z databázy sa najprv načítal určitý počet dokumentov a k nim prislúchajúce odkazy a slová, z ktorých sa vytvorili matice výskytov zodpovedajúce frekvencii výskytov. Frekvencia výskytu bola ešte ováňovaná heuristikou podľa logickej časti dokumentu. Váhové koeficienty (multiplikátory) heuristiky zvolené pre jednotlivé značky jazyka HTML sú v tabuľke 1.

<i>Značka</i>	<i>Multiplikátor</i>
em	1,5
strong, a	2
h6	2,5
h5	3
h4	3,5
h3	4
h2	5
h1	7
title	10

Tabuľka 1: Zvolené multiplikačné koeficienty vybraných značiek HTML dokumentu.

Celkový počet dokumentov závisel od charakteru experimentu avšak vo všeobecnosti postačovalo 100 dokumentov. Vytvorená matica výskytov slov v dokumentoch potom obsahovala približne 15000 unikátnych slov. Táto vysoká dimenzionalita však spôsobovala do istej miery interpretovanému prostrediu R značné výpočtové problémy. Ako vhodné riešenie sa ukázalo orezávanie matíc o slová a odkazy z nízkou alebo príliš vysokou frekvenciou výskytu v korpuse. Takéto slová majú z hľadiska reprezentácie dokumentu v rámci korpusu nízku váhu a preto ich môžeme bez veľkej straty presnosti odstrániť. (viď kapitola 2.1.3)

Z matice sa odstránili slová a odkazy, ktoré sa vyskytovali len v jednom dokumente a viac ako 20 dokumentoch. Takéto orezanie zmenšilo počet unikátnych slov približne na hodnotu 3000, pre ktorú už bolo možné vykonávať výpočty v prijateľnom čase.

Váhy v matici výskytov boli nakoniec upravené pomocou TFIDF váhovania opísaného v kapitole 2.1.3.

6.3 Zhlukovanie

Pri zhlukovaní dokumentov pomocou EM algoritmu sme príslušnosť dokumentu do zhľuku zisťovali na základe dominantného aspektu a ako relatívna váha slov voči odkazom α bola použitá hodnota 0,5.

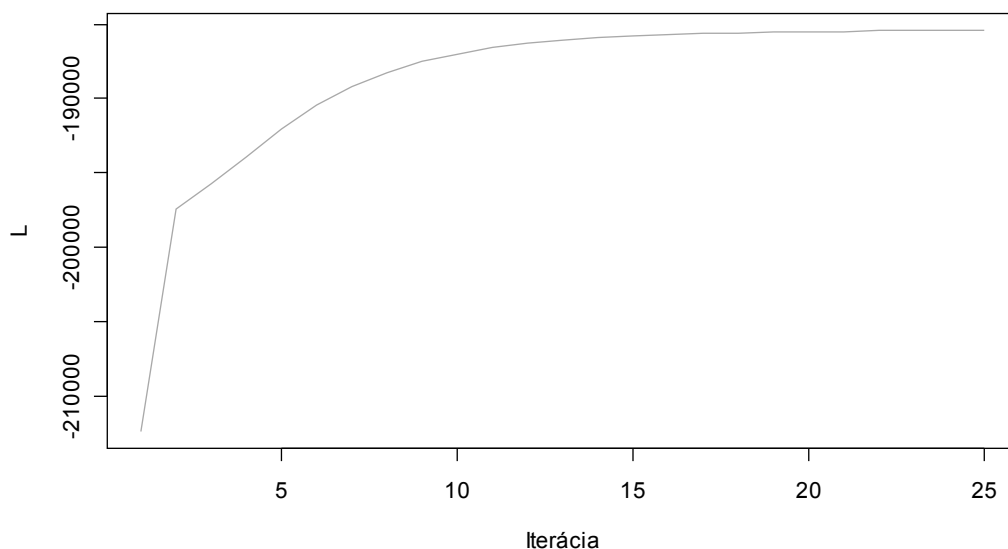
7 Výsledky experimentov

Táto kapitola sa zameriava na otestovanie vytvorených softvérových nástrojov voči teoretickým poznatkom získaným v analytickej časti tejto práce. Popisuje priebeh niekoľkých experimentov, pričom sa základe teoretických znalostí snaží objasniť výsledky a ich závislosti od rôznych parametrov.

7.1 Priebeh maximalizácie vierohodnosti modelu

Iteračný EM algoritmus slúžiaci na maximalizáciu vierohodnosti modelu by mal po určitom počte iterácií uviaznuť v lokálnom maxime. Ukázalo sa, že na takéto uviaznutie pri nami testovanej vzorke dát stačilo v priemere 20 až 30 iterácií. Priebeh typickej maximalizácie vierohodnosti modelu je znázornený na obrázku 1.

Vo všetkých behoch tohto experimentu bolo možné pozorovať v prvej iterácii veľký skok vierohodnosti. Domnievame sa, že je to spôsobené tým, že parametre modelu sú na začiatku inicializované úplne náhodne a s veľkou pravdepodobnosťou je takýto náhodný model len veľmi slabou aproximáciou ideálneho modelu. Po prvej iterácii už však parametre modelu odrážajú určitú závislosť na vstupných dátach a preto je vierohodnosť omnoho vyššia.

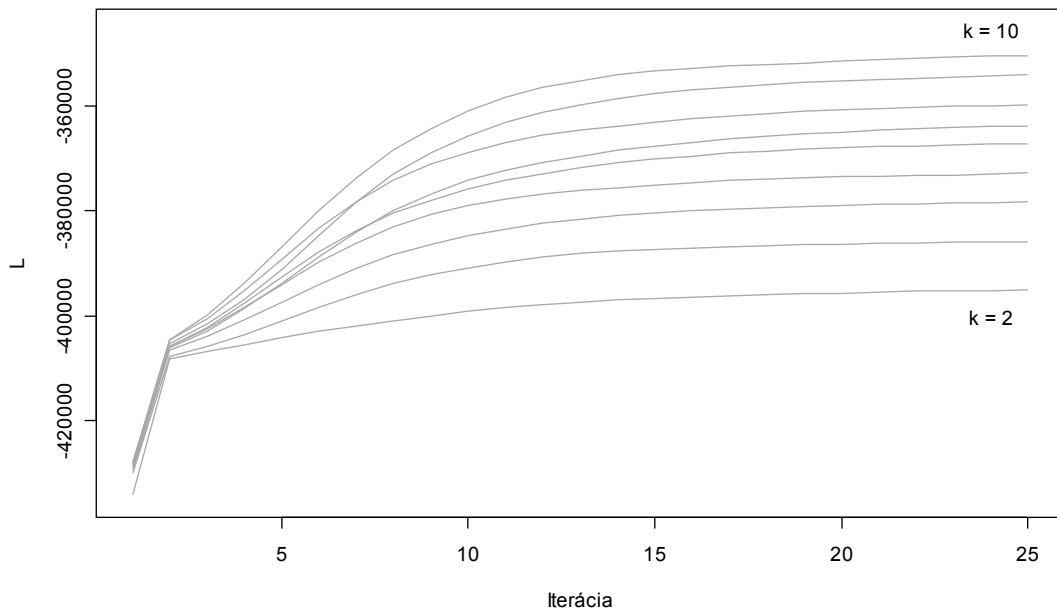

Obrázok 1: Priebeh vylepšovania vierohodnosti modelu počas behu EM algoritmu. Na osi y je znázornená veľkosť logaritmickej vierohodnosti modelu.

7.2 Zmeny počtu hľadaných aspektov

Kedže EM algoritmu je potrebné explicitne určiť počet hľadaných aspektov, na trénovacej vzorke 50 dokumentov sme sledovali, aký vplyv má tento počet na výslednú vierohodnosť modelu ako aj samotné zhlukovanie dokumentov vzhľadom na ich dominantný aspekt.

Na obrázku 2 je možné pozorovať priebeh vylepšovania vierohodnosti modelu pre počty aspektov 2 až 10. Všeobecne možno povedať, že vierohodnosť modelu s narastá s počtom hľadaných aspektov. Je to spôsobené tým, že EM algoritmus takto získa väčší počet parametrov, jednotlivé aspekty sú viac špecifické a dokážu tak lepšie aproximovať model.

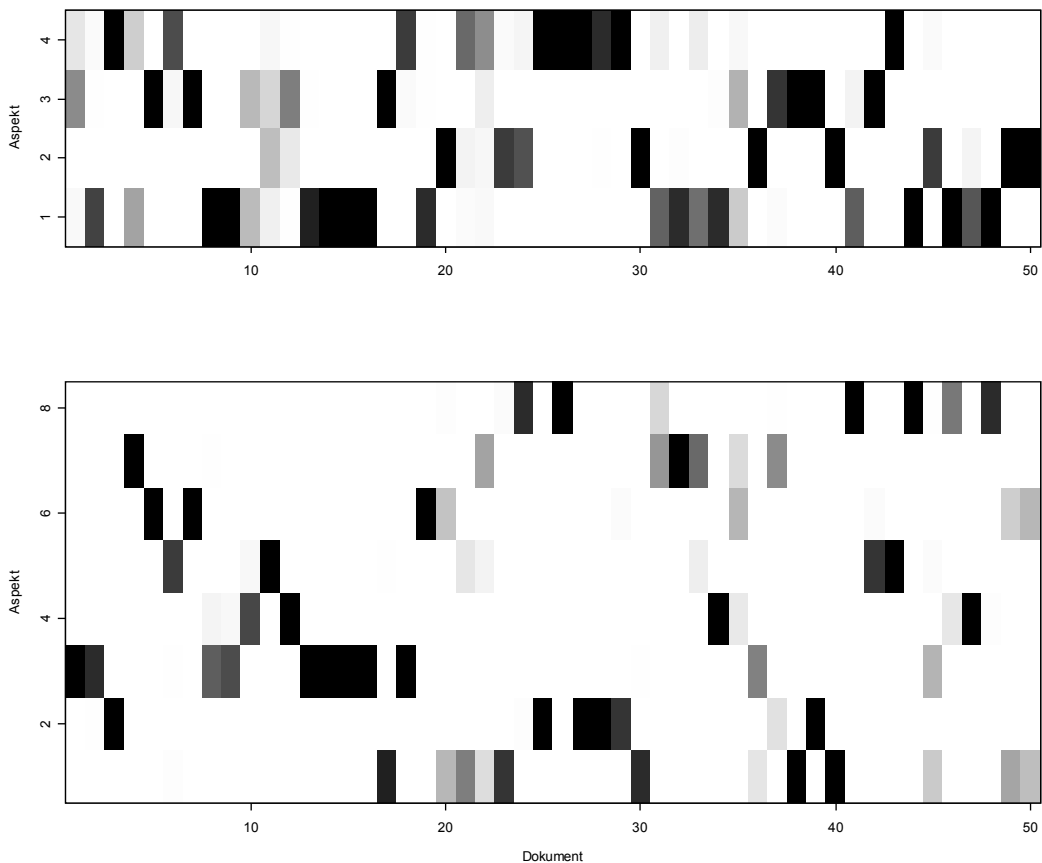

Obrázok 2: Vývoj zlepšovania vierohodnosti modelu pre rôzne počty hľadaných aspektov. Počty aspektov k sú 2 až 10, pričom logaritmickej vierohodnosť modelu s počtom aspektov stúpa.

Zvyšovanie špecifičnosti aspektov s ich narastajúcim počtom je možné demonštrovať na zmenách pravdepodobností $P(z|d)$. Matice týchto pravdepodobností boli vizualizované do tzv. pravdepodobnostnej mapy. V pravdepodobnostnej mape na obrázku 3 sú na osi x vyznačené dokumenty, ktoré boli pre jednoduchosť očíslované, na osi y sú vyznačené jednotlivé aspekty. V takejto pravdepodobnostnej mape potom tmavosť farby vyznačuje

veľkosť pravdepodobnosti $P(z|d)$ pre dokument a aspekt daný jednotlivými súradnicami. Čierna farba je pravdepodobnosť blízka hodnote 1 a analogicky biela farba zase reprezentuje hodnotu blízku 0.

Ukazuje sa, že zatiaľ čo pri menšom počte aspektov patria dokumenty niekedy aj do viacerých aspektov, tak pri vyššom počte už patria väčšinou iba do jedného. Na obrázku 3 je to možné pozorovať napríklad na prvom dokumente, kde pri modeli so 4 aspektami patrí do aspektov 3 a 4. V modeli s 8 aspektami patrí však už len do aspektu 3. Model s 8 aspektami sa ukazuje byť viac špecifický ako model so 4 aspektami.

Obrázok 3: Mapa pravdepodobností $P(z|d)$ pre počet aspektov 4 a 8. Tmavšia farba reprezentuje väčšiu hodnotu pravdepodobnosti.

Výsledky z experimentu ukazujú, že počet aspektov má veľký vplyv na výsledné zhlukovanie dokumentov. Logicky teda vzniká požiadavka toto výsledné zhlukovanie nejakým spôsobom systematicky ohodnotiť.

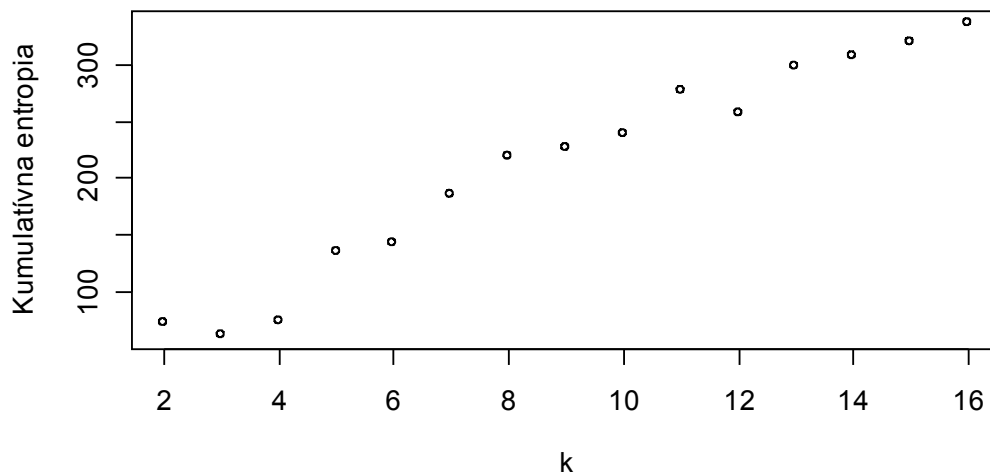
7.3 Kumulatívna entropia ako metrika kvality zhukovania

Hlavná idea navrhutej metriky vychádza z predpokladu, že pokiaľ je výsledok zhukovania kvalitný, mal by byť každý dokument opísaný len jedným aspektom. Pri zhukovaní formou dominantného aspektu sú totiž všetky ostatné aspekty zanedbané a preto je vhodné, aby v rámci opisu dokumentu niesli čo najmenšiu váhu. Keďže výsledkom zhukovania sú aj pravdepodobnosti $P(z|d)$, je možné zistiť s akou pravdepodobnosťou je daný dokument d_j opísaný daným aspektom. Potom vypočítaním entropie (vzťah 25) dostávame veľkosť neusporiadanosti v jednotlivých aspektoch. To znamená, že čím je táto entropia väčšia, tým je daný dokument opísaný aspektami menej jednoznačne.

$$H[P(z|d_j)] = -\sum_{i=1}^k P(z_i|d_j) \ln P(z_i|d_j) \quad (25)$$

Potom pre všetky dokumenty vypočítame kumulatívnu entropiu zo vzťahu

$$H = \sum_{j=1}^n H[P(z|d_j)] = -\sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^k P(z_i|d_j) \ln P(z_i|d_j) \quad (26)$$

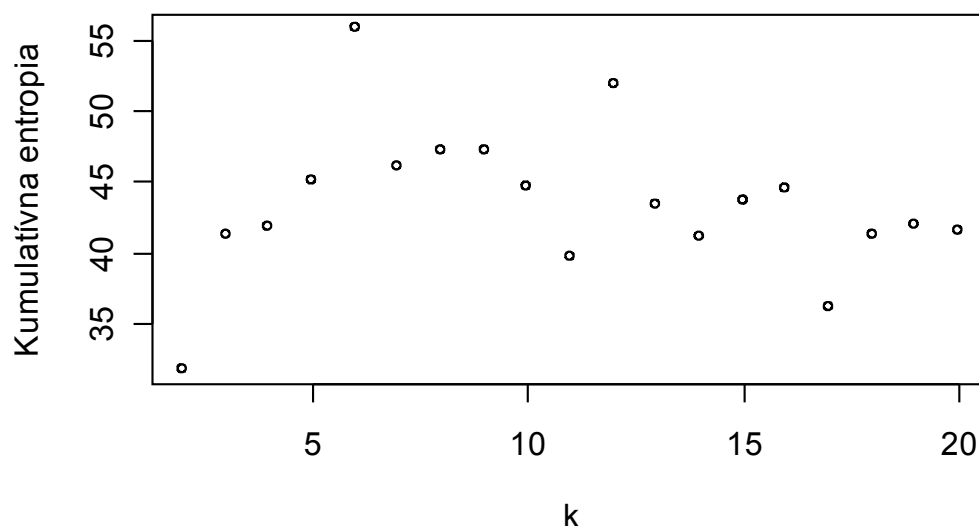

Obrázok 4: Závislosť veľkosti kumulatívnej entropie od počtu hľadaných aspektov.

Túto metriku sme overili na syntetickej množine dát, pri ktorej bol počet zhukov vopred známy. Množina obsahovala 100 slov v 348 dokumentoch a bola pomerne jednoznačne rozdelená na 4 kategórie dokumentov. Závislosť kumulatívnej entropie od počtu hľadaných

aspektov je vyobrazená na obrázku 4. Ukazuje sa, že kumulatívna entropia je nízka pre počty hľadaných aspektov blízke skutočnému počtu kategórii. Pre vyššie počty hľadaných aspektov začne entropia pomerne rýchlo rásť. Je to spôsobené tým, že pridávaním aspektov sa nasilu rozdeľujú dokumenty pôvodne jednoznačne opísané jedným aspektom do dvoch menších zhlukov. Pravdepodobnosť výskytu dokumentu v oboch nových zhlukoch je približne rovnaká, čoho dôsledkom je zvýšenie kumulatívnej entropie.

Tento experiment sme zopakovali aj pre údaje z encyklopédie Wikipedia. Pre testovaciu množinu 100 dokumentov bola vypočítaná kumulatívna entropia, ktorej závislosť od počtu aspektov je znázornená na obrázku 5.

Obrázok 5: Závislosť veľkosti kumulatívnej entropie od počtu hľadaných aspektov.

Ukázalo sa, že kumulatívna entropia je nízka práve pre počty aspektov, kde bolo zhlukovanie lepšie. Táto entropia má s narastajúcim počtom aspektov klesajúcu tendenciu, čo potvrdzuje hypotézu zvyšovania špecifičnosti aspektov spomínanú v 7.2. Toto správanie sa však líši od výsledkov z predchádzajúceho experimentu. Domnievame sa, že tento rozdiel je daný charakterom zvolených množín dokumentov. Zatiaľ čo v prvom experimente boli použité jednoznačné syntetické dáta, tak v druhom experimente reálne dáta odrážajú už oveľa komplikovanejšie závislosti a správanie kumulatívnej entropie nie je úplne zrejmé.

So zvyšujúcim sa počtom aspektov sa však zvyšuje aj riziko pretrénovania modelu. Tento

problém sa ukázal pri ďalšom skúmaní výsledkov tohto experimentu. Pri zvyšovaní počtu aspektov vznikali síce disjunktné množiny dokumentov v aspektoch, avšak začali sa rozlišovať na základe oveľa jemnejších detailov. Napríklad skupina dokumentov o hudbe sa rozdelila na dve úplne disjunktné množiny, jedna o populárnej a druhá o folklórnej hudbe. Pri zhlukovaní na základe dominantného aspektu sa neskôr môže zdať, že tieto dva zhluky dokumentov nemajú nič spoločné.

Výsledkom týchto experimentov je záver, že výber vhodného počtu aspektov má veľký vplyv na samotnú kvalitu zhlukovania dokumentov. Keďže tento počet je daný väčšinou empiricky, vidíme to ako jeden z nedostatkov tohto prístupu ku zhlukovaniu dokumentov. Kvalitu výsledného zhlukovania je možné pre rôzne počty aspektov odmerať a porovnať navrhnutou metrikou kumulatívnej entropie.

7.4 EM verzus K-means algoritmus

Výsledky zhlukovania získané EM algoritmom sme sa pokúšali porovnať s inými zhlukovacími algoritmi. Ako vhodný kandidát na porovnanie sa pre svoju jednoduchosť a existujúcu implementáciu v prostredí R javil štandardný k-means algoritmus. Ukázalo sa však, že ten je pre zhlukovanie dokumentov nevhodný, pretože väčšina dokumentov sa zoskupovala v jednom veľkom zhluku a ďalšie zhluky obsahovali už len zopár dokumentov. Keďže tieto výsledky boli už na prvý pohľad nesprávne, ďalšie systematickejšie porovnanie s EM algoritmom sme nepovažovali za nutné.

7.5 Vybrané zaujímavosti z výsledkov zhlukovania

Výsledky zhlukovania dokumentov na dátach encyklopédie Wikipedia sme ďalej podrobnejšie skúmali. Ako základ sme zobrali výsledky zo zhlukovania v predchádzajúcich experimentoch. Konkrétne sme pozorovali výsledok pre 11 aspektov, pretože sa v ňom dosiahla nízka kumulatívna entropia pre nie príliš vysoký počet aspektov.

V tabuľke 2 sú uvedené niektoré⁶ z dokumentov, ktoré boli zaradené do rovnakých zhlukov, teda také, ktoré mali rovnaký dominantný aspekt. Dokumenty sú v tabuľke reprezentované nadpisom dokumentu. V zhluku 1 je možné pozorovať jasné sémantické prepojenie medzi dokumentami, tie sa všetky dotýkajú problematiky úžitkových zvierat. Zhluk 3 zase napríklad obsahuje dokumenty, ktoré sa týkajú folklórnej hudby pôvodom

⁶ Kompletný výpis dokumentov zhlukovania je v prílohe B.

z Nigérie.

Bližšie pochopenie vzniknutých zhlukov je možné aj pomocou ďalšej analýzy slov alebo odkazov, ktoré najlepšie reprezentujú dané zhluky. Tabuľka 3 obsahuje odkazy zoradené zostupne podľa pravdepodobnosti $P(c|z)$ pre jednotlivé zhluky. Zhluk 2 obsahuje jasné prepojenia na dokumenty týkajúce sa Rumunska, jeho oblastí a panovníkov. Zhluk 4 je zase dobre reprezentovaný odkazmi z dokumentov týkajúcich sa samotnej encyklopédie Wikipedia.

<i>Zhluk 1</i>	<i>Zhluk 2</i>	<i>Zhluk 3</i>	<i>Zhluk 4</i>
Domestic sheep	Alexander John Cuza ⁷	Music of Nigeria	Wikipedia
Sheep	1959	Jùjú music	Free content
Moufflon	Wallachia ⁸	Palm-wine music	Encyclopedia
Breed	Moldavia ⁸	Apala	Wiki
Wool		Fuji music	Volunteer

Tabuľka 2: Ukážka časti výsledku zhlukovania dokumentov pomocou dominantného aspektu.

<i>Zhluk 2</i>	<i>Zhluk 4</i>
List of state leaders in 1859	Jimmy Wales ⁹
Romanians	List of encyclopedias
Kingdom of Romania	Internet
Romania	Everything2 ¹⁰
Basarabia ⁸	Criticism of Wikipedia
History of Romania	Wikimedia
Iași ¹¹	Wikimedia Foundation

Tabuľka 3: Odkazy zoradené zostupne podľa pravdepodobnosti výskytu v daných zhlukoch.

7 Alexander John Cuza bol panovníkom v Rumunsku od roku 1959.

8 Wallachia, Moldavia a Bessarabia sú oblasti v Rumunsku.

9 Jimmy Wales je zakladateľom encyklopédie Wikipedia.

10 Everything2 je menej známy, ale podobný projekt ako samotná Wikipedia.

11 Iași je mesto v Rumunsku.

8 Zhodnotenie

Táto práca sa zaoberá zhlukovaním hypertextových dokumentov na základe pravdepodobnostnej latentnej sémantickej analýzy. Na zhlukovanie dokumentov získaných z celosvetovej encyklopédie Wikipedia bol použitý iteračný EM algoritmus implementovaný v prostredí R. Táto práca formou experimentov overuje funkčnosť a vysvetľuje niektoré vlastnosti samotného EM algoritmu nad uvedenou množinou dokumentov.

K výsledkom našej práce patrí získanie pomerne veľkej množiny kvalitných dokumentov z encyklopédie Wikipedia, ktorá by mohla poslúžiť pre iné práce s podobným zameraním. K dispozícii sú ako dáta v nespracovanej, tak aj v predspracovanej forme v podobe invertovaného indexu. Taktiež boli vytvorené zhlukovacie a rôzne analyzačné skripty, pomocou ktorých boli vykonávané aj jednotlivé experimenty. Tie je možné znovu použiť pri ďalšom skúmaní vlastností EM algoritmu alebo na samotné zhlukovanie a analýzu dátových množín. Skripty boli otestované na množine syntetických ako aj reálnych dokumentov, kde sme formou experimentov sledovali vlastnosti algoritmu a zmeny jeho správania od rôznych parametrov.

K výhodám EM algoritmu patrí jeho jednoduchosť a dobré výsledky. Naopak k jeho nevýhodám patrí výpočtová zložitosť vychádzajúca z jeho iteratívneho charakteru, ktorá je ešte umocnená faktom, že celú procedúru zhlukovania je potrebné pri každej zmene množiny dokumentov zopakovať. Využitie tohto spôsobu zhlukovania preto vidíme skôr v štatistickom spracovaní dát. Ďalšou nevýhodou je potreba empiricky určiť počet hľadaných zhlukov, ktorý silne ovplyvňuje výslednú kvalitu zhlukovania. Táto práca však prezentuje metriku kumulatívnej entropie, na základe ktorej je možné metodicky odmerať a porovnať kvalitu zhlukovania pre rôzne počty aspektov.

9 Možnosti rozšírenia

Zhlukovanie pomocou pravdepodobnostnej latentnej sémantickej analýzy je možné robiť na párových (dyadických) dátach všeobecne. Nemusí ísť vždy len o slová či odkazy v dokumentoch ako je tomu v tejto práci. Podobne by sa dali zhlukovať podobné produkty na základe množín nakúpených zákazníkmi a využiť tieto znalosti pri odporúčaníach pre nových zákazníkov (kolaboratívne filtrovanie).

V tejto práci sa pri zhlukovaní dokumentov brali do úvahy nielen slová aj odkazy medzi dokumentami. Tu vidíme priestor pre možné rozšírenia. V zhlukovaní by mohli byť zohľadnené používateľské preferencie, odporúčania na základe ostatných používateľov a iné. Vhodnou kombináciou váhovania by bolo možné takto spojiť ľubovoľné množstvo charakteristík ovplyvňujúcich výsledné zhlukovanie.

Samotný výsledok zhlukovania dokumentov je možné použiť aj pri vyhľadávaní dokumentov na základe slov pričom vďaka skrytým závislostiam, ktoré sa odrážajú v aspektoch dokážeme algoritmicky lepšie odhadnúť pravý význam hľadaných slov a tak rapidne zvýšiť efektivitu vyhľadávania. Keď zoberieme v úvahu aj odkazy medzi dokumentami a používateľské preferencie výsledkom môže byť základ pre personalizovaný vyhľadávač dokumentov.

10 Použitá literatúra

- [1] P.NÁVRAT: Umelá inteligencia. Bratislava: Vydavateľstvo STU, 2002. 405 s. ISBN-80-227-1645-6
- [2] T. JOACHIMS: A Probabilistic Analysis of the Rocchio Algorithm with TFIDF for Text Categorization. <http://citeseer.ist.psu.edu/joachims96probabilistic.html>
- [3] T. G. KOLDA, D. P. O'LEARY: A Semidiscrete Matrix Decomposition for Latent Semantic Indexing in Information Retrieval.
<http://citeseer.ist.psu.edu/kolda97semidiscrete.html>
- [4] M.F.PORTER: An algorithm for suffix stripping.
<http://www.tartarus.org/~martin/PorterStemmer/def.txt>
- [5] A.SINGHAL: Pivoted Document Length Normalization.
<http://ir.iit.edu/~dagr/cs529/files/handouts/singhal96pivoted.pdf>
- [6] S.BORMAN: The Expectation Maximization Algorithm - A short tutorial.
http://www.seanborman.com/publications/EM_algorithm.pdf
- [7] D.COHN, T.HOFMANN: The Missing Link – Probabilistic Model of Document Content and Hypertext Connectivity. <http://citeseer.ist.psu.edu/cohn01missing.html>

11 Príloha A - Technická dokumentácia

Táto kapitola popisuje implementačné detaily jednotlivých modulov vytvoreného softvérového balíka.

11.1 Dátové štruktúry

Zozbierané dáta ako aj medzivýsledky sú uložené v MySQL databáze. Nasledujúca časť opisuje štruktúru jednotlivých tabuliek a nim zodpovedajúcim údajom.

Pre zbierané stránky (dokumenty) bola navrhnutá nasledovná tabuľka `raw_pages`.

```
CREATE TABLE `raw_pages` (
  `id` int(10) unsigned NOT NULL auto_increment,
  `url` varchar(255) NOT NULL default '',
  `contents` text,
  `is_valid` int(1) unsigned NOT NULL default '0',
  PRIMARY KEY (`id`),
  UNIQUE KEY `url` (`url`),
  KEY `is_valid` (`is_valid`)
) ENGINE=InnoDB DEFAULT CHARSET=utf8;
```

Kde `id` je číselný identifikátor stránky, `url` jednoznačný identifikátor stránky vo forme URL, `contents` je obsah získanej stránky a stĺpec `is_valid` slúži ako príznak identifikácie toho, či obsah stránky už bol získaný. Na rozdiel od ostatných tabuliek bol zvolený typ InnoDB, ktorý dokáže pracovať s transakciami a to z dôvodu spustenia viacerých inštancií zberača súčasne.

Kvôli rýchlejšiemu ďalšiemu spracovaniu dokumentov bola vytvorená takmer identická tabuľka typu MyISAM, ktorá obsahuje kópiu zozbieraných dokumentov.

```
CREATE TABLE `documents` (
  `id` int(10) unsigned NOT NULL auto_increment,
  `url` varchar(80) NOT NULL default '',
  `contents` text,
  `was_processed` int(1) NOT NULL default '0',
  PRIMARY KEY (`id`),
  UNIQUE KEY `url` (`url`),
  KEY `was_processed` (`was_processed`)
```

```
) ENGINE=MyISAM DEFAULT CHARSET=utf8;
```

Tabuľka `documents` sa od tabuľky `raw_pages` líši pomocným slúpcom `was_processed`, ktorý slúži ako príznak toho, či už bol obsah stránky ďalej transformovaný.

Tabuľka `links` obsahuje previazanie dokumentov odkazmi a jej štruktúra je nasledovná:

```
CREATE TABLE `links` (
  `source_id` int(10) unsigned NOT NULL default '0',
  `target_id` int(10) unsigned NOT NULL default '0',
  `count` int(10) unsigned NOT NULL default '1',
  KEY `source_id` (`source_id`),
  KEY `target_id` (`target_id`)
) ENGINE=MyISAM;
```

Kde `source_id` je cudzím kľúčom smerujúcim na `documents.id` a je identifikátorom dokumentu, v ktorom sa odkaz nachádza. Stĺpec `target_id` je tiež cudzím kľúčom na `documents.id` a je identifikátorom dokumentu, na ktorý odkaz smeruje. Stĺpec `count` obsahuje počet rovnakých odkazov v rámci jedného dokumentu.

Slová slovníka sú ukladané do tabuľky `terms` so štruktúrou

```
CREATE TABLE `terms` (
  `id` int(10) unsigned NOT NULL auto_increment,
  `term` varchar(45) NOT NULL default '',
  PRIMARY KEY (`id`),
  UNIQUE KEY `word` (`term`)
) ENGINE=MyISAM DEFAULT CHARSET=utf8;
```

Kde `id` je identifikátor slova a `term` je samotné slovo. Dĺžka slova bola obmedzená na 45 znakov.

Výskyt slov v dokumentoch je uložený vo forme invertovaného indexu reprezentovaného tabuľkou `occurrences` s nasledovnou štruktúrou.

```
CREATE TABLE `occurrences` (
  `term_id` int(11) NOT NULL default '0',
  `document_id` int(11) NOT NULL default '0',
  `modifiers` set('title', 'strong', 'em', 'h1', 'h2', 'h3',
'h4', 'h5', 'h6', 'a') default NULL,
  KEY `term_id` (`term_id`),
  KEY `document_id` (`document_id`)
```

```
) ENGINE=MyISAM DEFAULT CHARSET=utf8;
```

Kde `term_id` je identifikátor slova a cudzí kľúč na `terms.id`, `document_id` je identifikátor dokumentu, v ktorom sa slovo nachádza a cudzí kľúč na `documents.id` a stĺpec `modifiers` obsahuje zoznam značiek, v ktorých sa slovo nachádza.

Pomocné tabuľky `term_aspect_probabilities`, `link_aspect_probabilities` a `aspect_document_probabilities` slúžia na ukladanie výsledkov EM algoritmu a ich štruktúra je nasledovná.

```
CREATE TABLE `term_aspect_probabilities` (
  `term_id` int(10) unsigned NOT NULL default '0',
  `aspect_id` int(10) unsigned NOT NULL default '0',
  `probability` double unsigned NOT NULL default '0',
  PRIMARY KEY (`term_id`,`aspect_id`)
) ENGINE=MyISAM;
CREATE TABLE `link_aspect_probabilities` (
  `link_id` int(10) unsigned NOT NULL default '0',
  `aspect_id` int(10) unsigned NOT NULL default '0',
  `probability` double unsigned NOT NULL default '0',
  PRIMARY KEY (`link_id`,`aspect_id`)
) ENGINE=MyISAM;
CREATE TABLE `aspect_document_probabilities` (
  `aspect_id` int(10) unsigned NOT NULL default '0',
  `document_id` int(10) unsigned NOT NULL default '0',
  `probability` double unsigned NOT NULL default '0',
  PRIMARY KEY (`aspect_id`,`document_id`)
) ENGINE=MyISAM;
```

Kde `term_id` je identifikátor slova a cudzí kľúč do `terms.id`, `aspect_id` je číselný identifikátor aspektu, `link_id` je identifikátor odkazu a cudzí kľúč do `documents.id`, `document_id` je identifikátor dokumentu a cudzí kľúč do `documents.id` a `probability` je pravdepodobnosť vyjadrená číslom z intervalu $\langle 0,1 \rangle$.

11.2 Zberač

Zberacím modul bol implementovaný v jazyku PHP skriptom `heracles.php`. Tento skript načítava po jednom riadky z tabuľky `raw_pages`, pre ktoré je `is_valid` rovné nule.

Pre danú adresu nastaví `is_valid` na 1, z adresy `url` získa obsah a uloží ho. Taktiež z tohto obsahu získa odkazy s prefixom `/wiki/`¹² a nové z nich uloží do tabuľky ako nespracované s príznakom `is_valid` rovným nule. Na začiatku zberacieho procesu je potrebné do tabuľky vložiť adresu začiatkovej stránky (v našom prípade to bola `/wiki/Wikipedia`) s nastaveným príznakom `is_valid` na nulu.

11.3 Transformačný modul

Transformačný modul je tvorený niekoľkými skriptami v jazyku PHP.

Skript `linker.php` naplní tabuľku `links`, ktorá obsahuje prepojenia dokumentov odkazmi. Ten postupne prechádza dokumenty tabuľky `documents` s príznakom `was_processed` rovným nule a z obsahu získava odkazy identickým spôsobom ako zberací skript `heracles.php`.

Skript `cleaner.php` naplní tabuľku `occurrences`, ktorá obsahuje výskyty slov v dokumentoch. Postupne prechádza dokumenty tabuľky `documents` s príznakom `was_processed` rovným nule pričom zo samotného obsahu dokumentu sa zachovávajú iba dva fragmenty HTML kódu. Jeden medzi HTML párovými značkami `title` a druhý medzi HTML komentármi `<!-- start content -->` a `<!-- end content -->`. Následne sú odstránené interpunkčné znamienka (bodky, čiarky, pomlčky,...), špeciálne znaky (tabulátory, HTML entity, zátvorky,...) a všetky HTML značky okrem `title`, `h1-h6`, `strong`, `em`, a. Získaný reťazec obsahuje už len čistý text dokumentu a povolené HTML značky. Tento reťazec je rozdelený na slová, ktoré sú prevedené na malé písmená. Slová sú upravené na koreň voľne dostupným Porterovým stemmerom (`stemmer.php`) a vložené do slovníka (tabuľka `terms`). Pre každé slovo je vytvorený riadok v tabuľke `occurrences`, pričom tento riadok obsahuje identifikátor slova, identifikátor dokumentu a zoznam HTML značiek, v ktorých sa slovo nachádza.

Pomocný skript `storage.php` zabezpečuje perzistenciu a získavanie údajov do/z MySQL databázy vo forme jednoduchej triedy `Storage`. Pomocný skript `common.php` obsahuje spoločné funkcie niektorých skriptov ako získanie obsahu dokumentu `get_wiki_contents`, poľa odkazov z daného HTML fragmentu `get_urls` a jednoduchý

¹² Prefixom `/wiki/` sa začínajú všetky adresy stránok encyklopédie Wikipedia, ktoré obsahujú čitateľný obsah.

Obrázky, špeciálne kategórie, externé odkazy a iné nevhodné stránky sa tak odfiltrujú.

filter odkazov `strip_special_urls`, ktoré začínajú prefixom `/wiki/`.

11.4 Implementácia EM algoritmu

EM algoritmus bol implementovaný v prostredí R ako funkcia `aspects`. Algoritmus pracuje v nasledovných krokoch:

1. Koeficienty matic parametrov $P(t|z)$, $P(c|z)$ a $P(z|d)$ sa inicializujú na náhodné čísla z intervalu $\langle 0,1 \rangle$, ktoré sa následne normalizujú podľa vzťahov 16 a 17. Zodpovedajúce premenné týmto maticiam parametrov sú `termAspect`, `linkAspect` a `aspectDocument`.
2. Vytvoria a na nulu sa inicializujú matice parametrov $P(z|t, d)$ a $P(z|c, d)$ ako premenné `termAspectDoc` a `linkAspectDoc`.
3. Iterácia algoritmu začína výpočtom pravdepodobností $P(t|d)$, $P(c|d)$ zo vzťahu 15 a ich uložením do pomocných premenných `td` a `cd`.
4. Vypočíta sa logaritmickej vierohodnosť zo vzťahu 23 a uloží sa do poľa `likelihoods` s indexom aktuálnej iterácie. Ak je rozdiel posledných dvoch vierohodností menší ako dané `epsilon`, tak sa pokračuje krokom 8.
5. Pomocou vzťahu 19 sa prepočítajú parametre $P(z|t, d)$ a $P(z|c, d)$. E krok.
6. Pomocou vzťahov 20 a 24 sa prepočítajú pravdepodobnosti $P(t|z)$, $P(c|z)$ a $P(z|d)$ a následne normalizované podľa vzťahov 16 a 17.
7. Ak nebol dosiahnutý cieľový počet iterácií pokračuje sa krokom 3.
8. Vypočítané parametre a priebeh logaritmickej vierohodnosti sa vráti ako výsledok.

11.5 Popis funkcií v prostredí R

Táto kapitola obsahuje popis hlavných funkcií, slúžiacich ako základné rozhranie k vytvorenému zhlukovaciemu nástroju v podobe jednoduchého skriptovacieho jazyka. Funkcie sú rozdelené do troch kategórií podľa fázy, v ktorej sa používajú.

11.5.1 Funkcie na získavanie a prípravu dát

`create_connection(host, user, password, db)` - vytvorí spojenie s MySQL databázou `db` na adrese `host` pod užívateľom `user` a heslom `password`.

`load_data(con, maxId)` - načíta cez spojenie `con` dokumenty s identifikátorom menším alebo rovným ako `maxId` a vráti štruktúru dát na ďalšie spracovanie.

`prune_data(data, minSupport, maxSupport)` - Oreže matice výskytov slova a odkazov v dokumentoch tak, aby sa v maticiach vyskytovali iba prvky, ktoré sú minimálne v `minSupport` dokumentoch a maximálne v `maxSupport` dokumentoch.

`tfidf_data(data)` - upraví matice výskytov TFIDF transformáciou.

11.5.2 Funkcie na zhlukovanie

`aspects(data, aspectsCount, iterationsCount, epsilon)` - vykoná EM algoritmus nad dátami, kde `aspectsCount` je počet hľadaných aspektov/zhlukov, `iterationsCount` je maximálny počet iterácií a `epsilon` je minimálna zmena logaritmickej vierohodnosti medzi dvoma iteráciami. Táto verzia počíta iba s výskytom slov v dokumentoch.

`aspects2(..., alpha)` - parametre ako `aspects` a navyše parameter `alpha`, ktorý určuje relatívnu váhu slov voči odkazom. Táto verzia EM algoritmu zohľadňuje aj odkazy medzi dokumentami.

11.5.3 Funkcie na analýzu výsledkov

`graph_data(data)` - vykreslí mapy pravdepodobnostných matíc a priebeh vývoja logaritmickej vierohodnosti z výsledkov `data` EM algoritmu.

`top_terms(data, n)` - vypíše prvých `n` slov s najväčšou pravdepodobnosťou výskytu v jednotlivých aspektoch.

`top_links(data, n)` - vypíše prvých `n` odkazov s najväčšou pravdepodobnosťou výskytu v jednotlivých aspektoch.

`document_aspects(data)` - vypíše všetky dokumenty a číslo ich dominantného aspektu.

`save_data(con, data)` - uloží výsledky EM algoritmu do databázy cez spojenie `con`.

12 Príloha B – Vybrané výsledky zhľukovania

<i>Zhľuk</i>	<i>Dokumenty</i>
1	Popular music, Restoration spectacular, 1917 Constitution of Mexico, Mexico, Stadium, Domestic sheep, Sheep, Ruminant, Moufflon, Breed, Wool, Farmer, Crimp (wool)
2	1917, 1885, 1924, Royal Greenwich Observatory, February 3, List of historical anniversaries, Saudi Arabia, Denmark, Leather
3	Democratic Republic of the Congo, Congo Free State, National Revolutionary Front for the Liberation of Haiti, Gonaïves, 2004 Haiti rebellion, Iran, Egypt, Red Sea
4	February 5, 1859, Alexander John Cuza, Wallachia, Moldavia, February 4, February 2, Embassy, Deaths in 2006, January 15
5	Music of Nigeria, Highlife, Palm-Wine, Apala, Fuji music, Jùjú music, Yo-pop, BBC, Pound sterling, Pasig City stampede, Gameshow, Wowowee
6	Demographics of Nigeria, Nigeria, List of Belgian monarchs, Leopold II of Belgium, Africa, Football (soccer)
7	Wikipedia, Comet Hyakutake, Comic Relief, Charity, Syria, Lebanon, Quadruped, Main Page, World Wide Web, Free content, Encyclopedia, Wiki, Volunteer, Nupedia
8	Brazil, Adriaen van der Donck, Belgium, Norway
9	Principality, 1988, International Atomic Energy Agency, Nuclear program of Iran, Meat, Wikimedia Foundation, Wikipedia logo, Web browser, 2001
10	Cuba, Greenwich Time Signal, United Nations Security Council, Philippines, Jyllands, Multilingualism
11	Folk music, Bronze, Kingdom of Romania, United Kingdom, 2004, M/V al-Salam Boccaccio 98, Current events, Staple (textiles), IPA chart for English

Tabuľka 4: Výsledok zhľukovania 100 dokumentov encyklopédie Wikipedia pre 11 hľadaných aspektov.

13 Príloha C - Obsah priloženého CD

<i>Adresár</i>	<i>Popis</i>
\data\syntetic\	Syntetická testovacia množina dokumentov.
\data\wikipedia\	Nespracovaná ako aj predspracovaná množina dokumentov z encyklopédie Wikipedia.
\document\	Dokumentácia diplomového projektu.
\experiments\cluster-counts-50\	Výsledky experimentu pre množinu Wikipedia a počet dokumentov 50.
\experiments\cluster-counts-100\	Výsledky experimentu pre množinu Wikipedia a počet dokumentov 100.
\experiments\syntetic\	Výsledky experimentu pre syntetickú množinu.
\materials\	Použitá literatúra.
\sources\php\	Zdrojové súbory zberacieho a transformačného modulu.
\sources\R\	Zdrojové súbory EM algoritmu a analyzačných skriptov.